

УДК 339.5

Ю. Присяжнюк

Yu. Prisyazhnyk

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПИ

DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE RELATIONSHIPS OF UKRAINE
AND EUROPEAN COUNTRIES

Дане дослідження спрямоване на аналіз тенденцій і закономірностей торговельних відносин між Україною та країнами Європи, визначення впливу угод про преференційну торгівлю з європейськими країнами на обсяги зовнішньої торгівлі між Україною та зазначеними партнерами. Виявлено, що протягом досліджуваного періоду європейські країни були важливим напрямком розширення міжнародної торгівлі України, а темпи зростання обсягів торгівлі з цими країнами випереджали загальні темпи зростання обсягу міжнародної торгівлі України. Кореляційний і регресійний аналіз динаміки, структури та закономірностей розвитку торговельних відносин між Україною та європейськими країнами показав значний позитивний вплив преференційних торговельних угод на обсяги зовнішньоторговельного обороту України з європейськими партнерами і вказав на існування, порівняно, сильнішого позитивного впливу даного фактора на збільшення обсягів імпорту з Європи, ніж на збільшення обсягів експорту з України в ці країни.

Ключові слова: торгівля з країнами Європи, Угода про партнерство та співробітництво, тенденції і закономірності торговельних відносин.

Данное исследование направлено на анализ тенденций и закономерностей торговых отношений между Украиной и странами Европы, определение влияния соглашений о преференциальной торговле с европейскими странами на объемы внешней торговли между Украиной и указанными партнерами. Выявлено, что в течение исследуемого периода европейские страны были важным направлением расширения международной торговли Украины, а темпы роста объемов торговли с этими странами опережали общие темпы роста объема международной торговли Украины. Корреляционный и регрессионный анализ динамики, структуры и закономерностей развития торговых отношений между Украиной и европейскими странами показал значительное положительное влияние преференциальных торговых соглашений на объемы внешнеторгового оборота Украины с европейскими партнерами и указал на существование, сравнительно, сильного положительного влияния данного фактора на увеличение объемов импорта из Европы, чем на увеличение объемов экспорта из Украины в эти страны.

Ключевые слова: торговля со странами Европы, Соглашение о партнерстве и сотрудничестве, тенденции и закономерности торговых отношений.

This study aimed to analyze trends and patterns of trade relations between Ukraine and European countries, identifying the impact of preferential trade agreements with Europe on the volume of foreign trade between Ukraine and partners. It is disclosed that during the study period, European countries have been an important area expansion of Ukraine's international trade and growth in trade with these countries outpaced the increase in the total volume of international trade in Ukraine. Correlation and regression analysis of the dynamics, structure and patterns of trade between Ukraine and European countries showed a significant positive impact of preferential trade agreements on the volume of foreign trade of Ukraine with European partners and pointed to the existence, comparatively, a stronger positive impact of this factor in the increase in imports from Europe than the increase in exports from Ukraine in these countries

Keywords: trade with European countries, Partnership and Cooperation Agreement, trends and patterns of trade relations.

Постановка проблеми. Зовнішня торгівля є важливим фактором розвитку української економіки. А нині, в період загострення кризових явищ, в умовах жорсткої міжнародної конкуренції надзвичайно важливим постає питання захисту національних торговельних інтересів та ефективності політики лібералізації зовнішньоторговельних відносин.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідженням питань зовнішньоторговельних відносин України та країн Європи займалися ряд науковців, серед яких: В. Безуглий, І. Березовська, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, А. Гальчинський, Л. Кістерський, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, В. Міщенко, О. Плотніков, І. Пузанов, О. Рогач, А. Румянцев, В. Сіденко,

О. Сльозко, В. Степаненко, С. Циганова, А. Філіпенко, О. Усенко, В. Храмов, О. Шарова, О. Шнирков та ін. Втім, у науковій літературі недостатньо уваги приділено вивченню наслідків торгівельного співробітництва між Україною та країнами Європи.

Постановка завдання. Ціллю даної статті є дослідження закономірностей та особливостей розвитку зовнішньоторговельних відносин України та країн Європи в контексті розвитку та поглиблення політичних та економічних відносин.

Викладення основного матеріалу дослідження. З часу набуття Україною незалежності набули швидкості процеси диверсифікації зовнішньоекономічних відносин з країнами світу. Стало зростати значення партнерів не з пострадянського простору, насамперед країн Європи. Найзначнішим, на європейських теренах, і одним з найбільших, взагалі, торгівельним партнером України є Європейський Союз. Важливою віхою відносин України та ЄС після визнання останнім в 1991 році України як незалежної держави стала Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами (УПС). Переговорний процес щодо УПС розпочався в 1994 році, а в 1998 році вона, після ратифікації всіма країнами членами ЄС, набула чинності. Дана угода стала важливим кроком на шляху України до імплементації правових норм ЄС та ГАТТ/СОТ в сфері регулювання міжнародної торгівлі, руху капіталу та робочої сили. В економічній сфері УПС була покликана сприяти розвитку української економіки та її переходу до ринкової економіки, створенню основ економічного, фінансового, науково-технічного, соціального співробітництва, економічному співробітництву, торгівлі, інвестиціям та розвитку. Саме зазначена угода з моменту набуття нею чинності і до введення в дію Угоди про асоціацію в значній мірі визначала умови та основні напрями співробітництва між Україною та ЄС. Щодо іншого важливого європейського торгівельного партнера України – ЄАВТ, то в 2011 році була ратифікована Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ, що значно лібералізувало торгівлю між зазначеними державами.

В 1996–2013 рр. відмічалася загальна тенденція до зростання обсягів торгівлі України та країн Європи, так середньорічний темп приросту обсягів торгівлі становив понад 10%, що перевищує темпи зростання загального зовнішньоторговельного обороту України (9%). Середньорічні темпи приросту обсягів вітчизняного експорту в країни Європи, протягом досліджуваного періоду, були суттєво нижчими за темпи приросту обсягів європейського імпорту, 9,8% проти 11,3%, відповідно. До того ж, слід відмітити той факт, що середньорічні темпи приросту загальних обсягів експорту та імпорту України були майже рівними і становили 9%. Даний факт є свідченням високої конкурентоспроможності європейської продукції на українському ринку, в порівнянні з іншими імпортерами та вказує на пріоритетність ринків країн Європи для українських експортерів.

При аналізі загальної динаміки експорту у 1996–2013 рр. виявлено, що з 1996 по 2003 рр. існувала тенденція до зростання частки експорту країн Європи у загальному експорті України: у 1996 році – 24% (3456,9 млн дол. США), у 2003 році – 39,66% (9147,4 млн дол. США). З 2004 р. по 2009 р. відбувалось зниження: з 36,01% (11764,3 млн дол. США) до 25,86% (10264,5 млн дол. США). У 2010–2013 рр. помітних змін щодо частки експорту не відбулося і станом на 2013 рік обсяг експорту між Україною та ЄС становив 17064,2 млн дол. США, що складає 26,95% від загального експорту в Україні (рис. 1).

Динаміка імпорту у 1996–2013 рр. показує дещо інші тенденції: з 1996 по 1998 рр. стрімке зростання з 26,45% (4655,6 млн дол. США) до 34,06% (4998,5 млн дол. США). З 1999 року темпи зростання уповільнились і станом на 2005 рік становили 35,05% (12666,4 млн дол. США), до 2007 року відбувалось зростання до 38,02% (23048,9 млн дол. США). У 2008–2012 рр. знову була зафіксована тенденція зниження до 32,54% (27569,6 млн дол. США), а у 2013 році різке зростання до 37,11% (28566,2 млн дол. США).

Сальдо зовнішньої торгівлі України з країнами Європи у 1996–1998 рр. мало від'ємне значення (1996 р. – 1198,7; 1997 р. – 1776,3; 1998 р. – 1005,5 млн дол. США). У 1999–2004 рр. відмічена зростаюча динаміка позитивного значення (1999 р. 242,8 млн дол. США, 2004 р. 1877,1 млн дол. США). З 2005 по 2013 р. значення сальдо залишилось від'ємним (2013 р. – 11502 млн дол. США), лише у 2009–2010 рр. від'ємне значення скорочувалось до 5969,3–6174,9 млн дол. США.

В розрізі окремих країн з 2002 року (лише з цього року доступні найперші повні дані про географічну структуру зовнішньої торгівлі товарами) по 2013 рік спостерігалися процеси концентрації зовнішньоторговельних відносин України, про що свідчить зростання величини дисперсії часток країн Європи в структурі зовнішньої торгівлі України. Така концентрація відбувалася, насамперед, через зростання значення окремих європейських партнерів, як важливих споживачів вітчизняної експортної продукції. Тенденції в структурі імпорту мали протилежний характер, і протягом 2002–2013 рр. були відмічені процеси географічної диверсифікації імпорту з країн Європи.

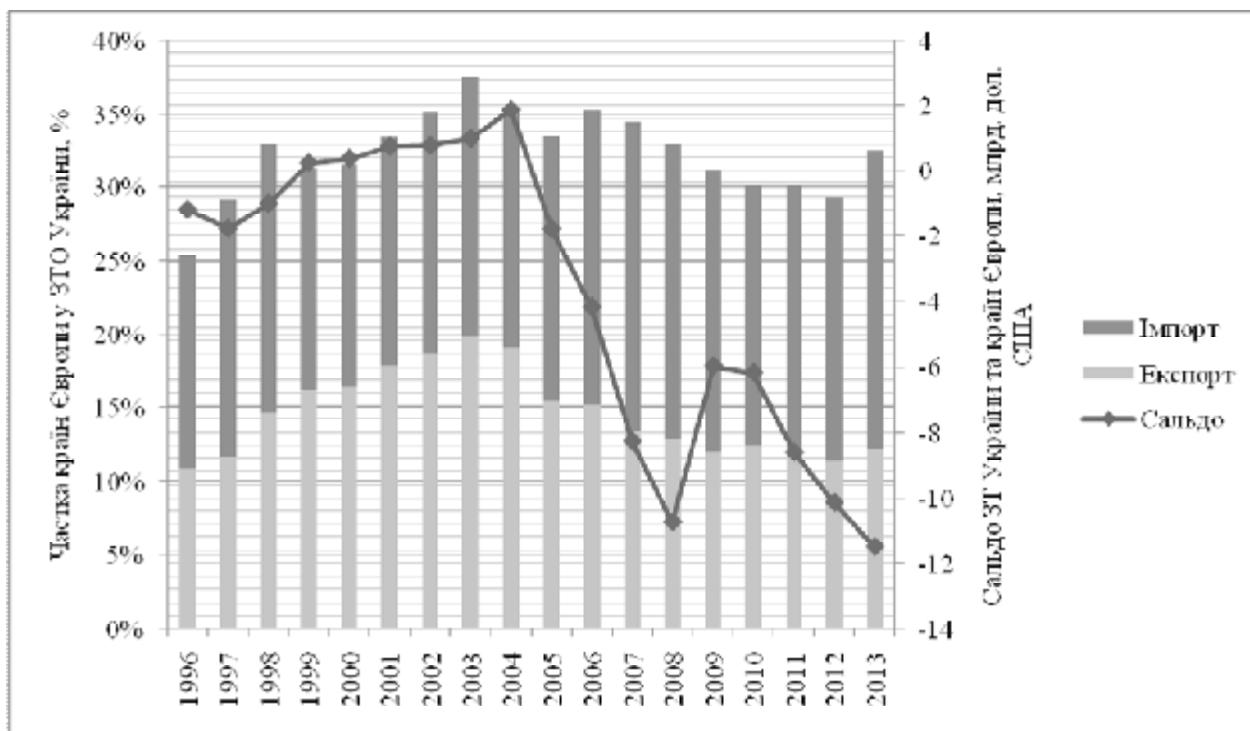

Рис. 1. Динаміка товарної торгівлі України та країн Європи*

*тут до країн Європи віднесено країни-члени ЄС, ЄАВТ та Албанію, Боснію і Герцеговину, Гібралтар, Македонію, Монако, Сан-Маріно, Сербію та Фарерські Острови.

Найбільшими торговельними партнерами України протягом досліджуваного періоду були Німеччина, Польща, Італія, Угорщина, Франція, Нідерланди та Велика Британія, в 2013 році на долю цих країн припадала більш як третина товарної торгівлі України з країнами Європи. Найбільший обсяг експорту українських товарів у 2013 році приходився на Польщу та Італію, до того ж частка цих країн, як і Угорщини, Франції та Нідерландів у структурі українського експорту в європейські періоди зростає (рис. 2).

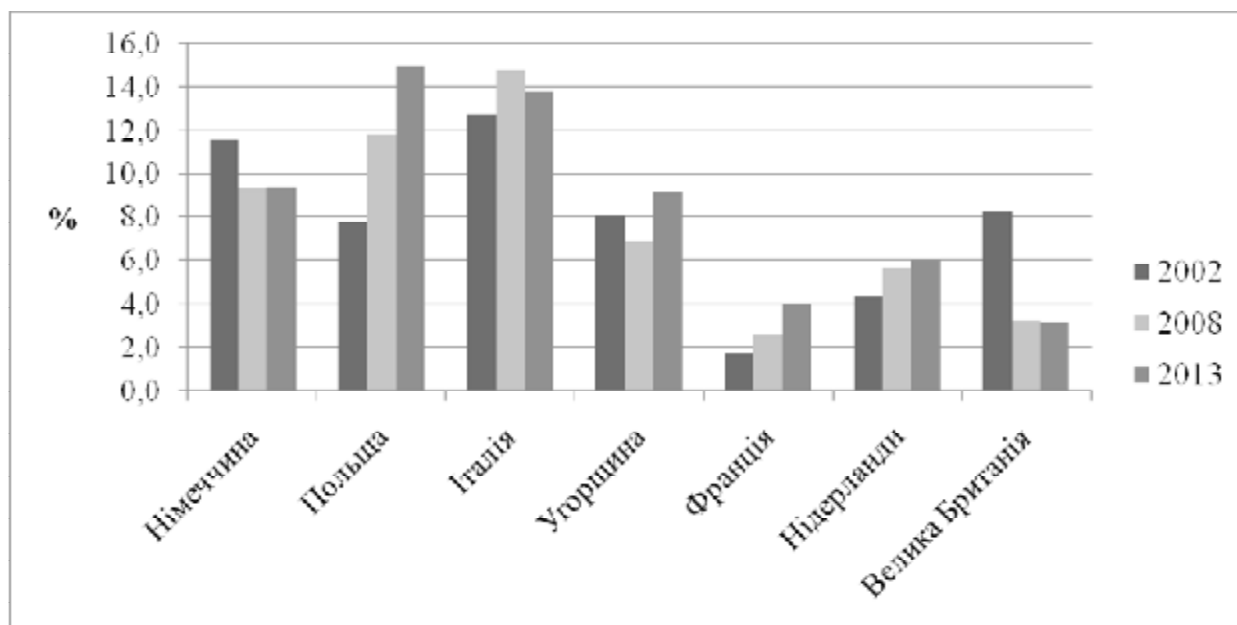

Рис. 2. Динаміка географічної структури експорту в розрізі найбільших європейських торговельних партнерів за 2002–2013 рр., % в загальному обсязі експорту України

Найсуттєвішим європейським імпортером товарів до України в досліджуваному періоді стала Німеччина, і хоча її частка в структурі імпорту в Україну до 2013 року знизилась, вона і нині залишається найбільшим серед європейських країн імпортером. Загалом, питома вага країн основних торгівельних партнерів України в структурі імпорту змінилася в меншій мірі ніж їх питома вага як експортерів. Помітне збільшення обсягів імпорту товарів в Україну було відмічено за Польщею та Угорщиною, за іншими найбільшими торгівельними партнерами суттєвих змін не відмічено (рис. 3).

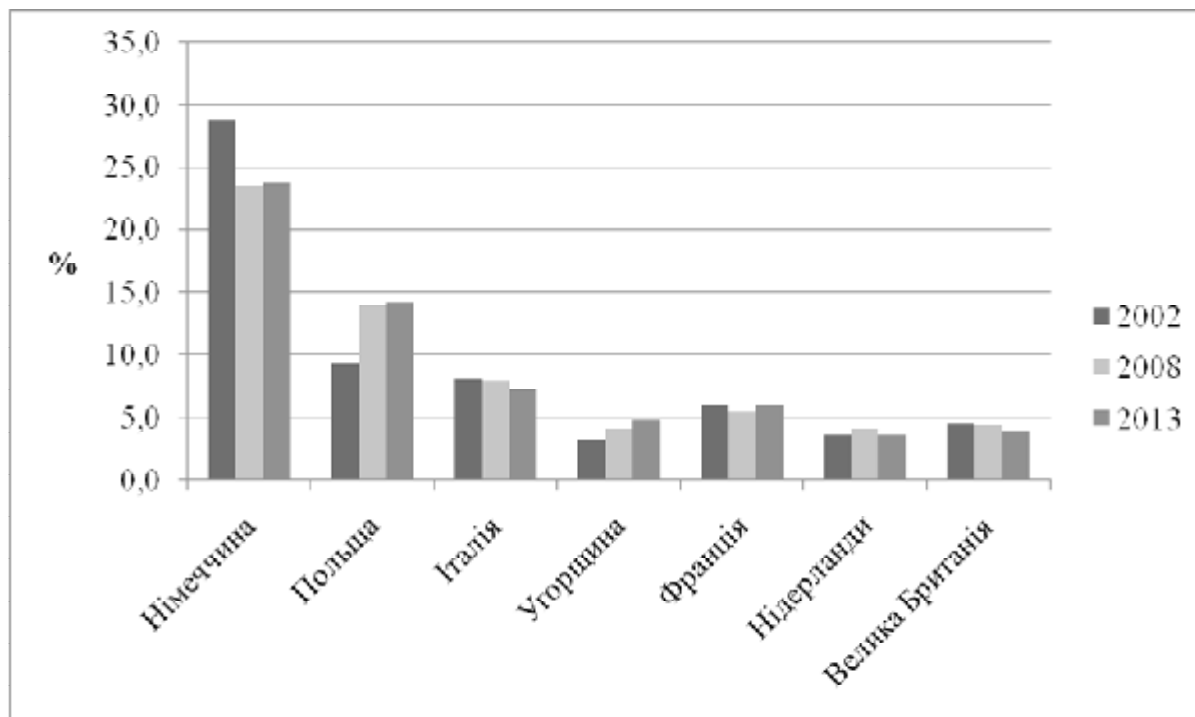

Рис. 3. Динаміка географічної структури імпорту в розрізі найбільших європейських торгівельних партнерів за 2002–2013 рр., % в загальному обсязі імпорту України

Сальдо зовнішньої торгівлі з Німеччиною та Францією в розрізі досліджуваних років було від'ємним, але до кінця досліджуваного періоду з'явилася тенденція до його скорочення. За результатами зовнішньої торгівлі з Італією, Угорщиною та Нідерландами в досліджувані роки було сформовано позитивне сальдо. Щодо інших найбільших торгівельних партнерів України – Польщі та Великої Британії, то в торгівлі з першою Україна мала негативне сальдо на початок періоду та позитивне – на кінець, в торгівлі з другою – навпаки.

Найдинамічніше, серед усіх країн Європи, зовнішньоторговельні відносини України розвивались з такими країнами як Португалія, Швейцарія, Ісландія, Норвегія, Румунія, Словаччина, Ірландія та Чеська Республіка. Середньорічні темпи приросту обсягів зовнішньоторговельного обороту України з даними країнами становив від 47% до 22%. Протягом досліджуваного періоду найдинамічніше зростали обсяги вітчизняного експорту до Ісландії, Португалії, Ірландії, Румунії, Швейцарії та Чеської Республіки – в середньому від 62% до 35% приросту в рік. Найвищими темпами обсяги імпорту товарів в Україну нарощували Португалія, Швейцарія, Словаччина, Ісландія, Норвегія та Литва – середньорічний темп приросту від 88% до 35%.

За допомогою кореляційного аналізу розглянемо який вплив на розвиток зовнішньоторговельних відносин України та країн Європи мали двосторонні угоди спрямовані на поглиблення відносин. Зважаючи на той факт, що обсяги міжнародної торгівлі, гіпотетично, залежать від розміру економік країн торгівельних партнерів, відстані між ними, що напряму впливає на транспортні витрати та інтенсивність торгових потоків і режиму торгівлі. Оцінимо вплив кожного фактора на обсяги експортних та імпорتنих товарних потоків між Україною та європейськими торгівельними партнерами. Як базу аналізу використано дані про товарну торгівлю з 42 країнами – європейськими торговельними партнерами України в розрізі 2002, 2008 та 2013 років. Джерелом даних про обсяги товарного експорту та імпорту в розрізі європейських торгівельних партнерів є дані Державної служби статистики України

[2]. Дані про обсяги ВВП отримані з бази даних Світового Банку [8]. За дистанцію між Україною та торговельними партнерами прийняті відстані між їх столицями, що розраховані за допомогою сайту DELLA [7]. Наявність особливого режиму торгівлі визначається наявністю договорів, що визначають преференції в зовнішній торгівлі для України та торговельних партнерів (до уваги було прийнято Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, оскільки це був найперший основний документ на базі якого розвивались подальші відносини України і ЄС та Угоду про вільну торгівлю між Україною та державами САВТ).

З метою підвищення точності аналізу дані про обсяги ВВП торговельного партнера та відстань були логарифмовані (за допомогою функції $\ln()$ Microsoft Excel), для позначення наявності особливого режиму торгівлі було використано фіктивну змінну (1 – якщо такий режим для певної країни в певний рік існував, 0 – якщо ні).

Результати кореляційного аналізу вказують на існування сильного взаємозв'язку між обсягами зовнішньоторговельного обороту України з торговельним партнером та його ВВП, і такий взаємозв'язок до кінця досліджуваного періоду набув більш вираженого характеру (рис. 4). До того ж, в розрізі торговельних потоків (експорт/імпорт), більш тісний взаємозв'язок виявлений між ВВП партнера та обсягами його імпорту в Україну.

Відстань між Україною та торговельним партнером є фактором негативного впливу, тобто із збільшенням дистанції між країнами інтенсивність торговельних потоків знижується. Втім, даний фактор чинив більш негативний вплив на обсяги зовнішньоторговельного обороту між Україною та торговельними партнерами на початку досліджуваного періоду ніж в кінці. До того ж в більшій мірі даним фактором визначалися обсяги експорту ніж імпорту. Такі особливості можна пояснити відмінностями в характері експорту та імпорту, так основна експортна продукція, що постачається в країни Європи (продукція гірничодобувної, хімічної та металообробної промисловості, сільськогосподарська продукція та обладнання) потребує більших транспортних витрат ніж імпорт в Україну машин, транспортного обладнання, фармацевтичної продукції та деяких інших промислових товарів.

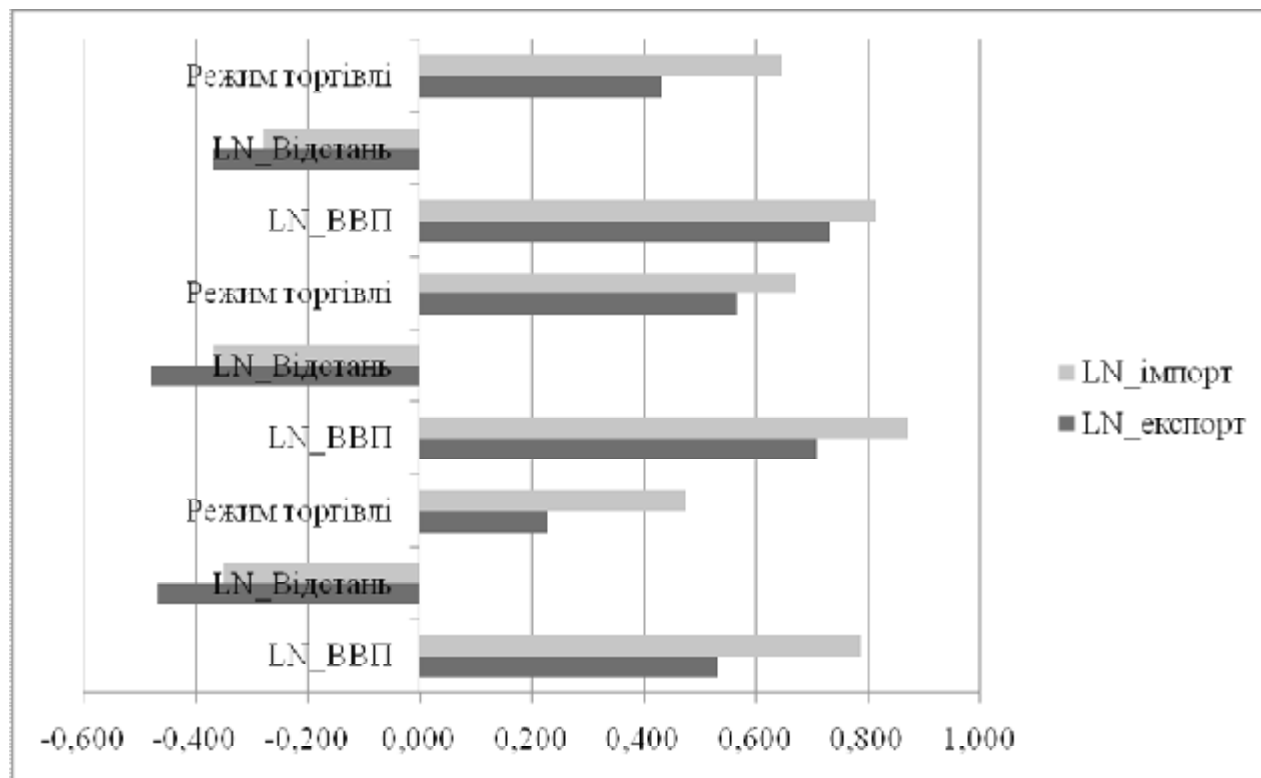

Рис. 4. Кореляція обсягів експорту та імпорту з деякими економічними та неекономічними величинами притаманними європейським торговельним партнерам України

Наявність між Україною та торговельним партнером угод, що лібералізують двосторонню торгівлю є значним стимулюючим фактором розвитку зовнішньоторговельних відносин. Втім, наявність таких угод в більшій мірі позитивно впливає на обсяги імпорту в Україну ніж на обсяги експорту

України до торговельних партнерів, що свідчить про недовикористання Україною можливостей, що дають зазначені угоди. Але слід зазначити, що відмінності в тісноті зв'язку між наявністю особливого режиму торгівлі між Україною та торговельним партнером та обсягів експорту і імпорту на початку досліджуваного періоду були більш значними ніж на кінець. Даний факт свідчить про існування тенденції до більш повного використання Україною потенціалу вищезазначених угод.

Для аналізу впливу досліджуваних факторів на обсяги зовнішньої торгівлі України та країн Європи, в їх сукупній дії, скористаємося гравітаційною моделлю зовнішньої торгівлі, видозмінивши її для наших цілей шляхом додавання додаткової змінної. Стандартний вигляд моделі – показникова функція, шляхом лінеаризації та додавання фіктивної змінної, що відображає наявність чи відсутність угод про лібералізацію торговельних режимів, зведемо її до наступного вигляду (1):

$$\ln \text{Trade}_{\text{goods}_i} = B_1 \ln \text{GDP}_i + B_2 \ln \text{Dist}_i + B_3 \ln \text{TR}_i + E, \quad (1)$$

де $\ln \text{Trade}_{\text{goods}_i}$ – натуральний логарифм обсягу зовнішньоторговельного обороту товарами між Україною та і-тим торговельним партнером,

$\ln \text{GDP}_i$ – натуральний логарифм обсягу ВВП і-того торговельного партнера,

$\ln \text{Dist}_i$ – натуральний логарифм відстані між Україною та і-тим торговельним партнером,

TR_i – фіктивна змінна, яка рівна 1 якщо між Україною та торговельним партнером укладені угоди, що спрощують режим торгівлі,

$B_1 - B_3$ – параметри рівняння, що характеризують силу впливу фактора на досліджувану змінну,

E – величина, що відображає сукупний вплив інших факторів.

Підставивши в рівняння моделі параметри B_1 , B_2 , B_3 та E , розраховані на основі даних про торгівлю України та європейських країн у 2013 році, отримаємо наступний її вигляд (2):

$$\ln \text{Trade}_{\text{goods}_i} = 0,76 \ln \text{GDP}_i - 1,49 \ln \text{Dist}_i + 0,92 \ln \text{TR}_i + 10,6. \quad (2)$$

Коефіцієнт детермінації даної моделі – 0,83, що свідчить про високу її точність та високий ступінь залежності змінної від аналізованих факторів. Значення F-статистики становить 50,5, а це значно більше критичного значення – 2,9, тобто зв'язок між змінною та факторами не випадковий. Щодо економічного змісту рівняння, то слід відмітити більш суттєвий вплив на обсяги торгівлі між Україною та торговельними партнерами, в порівнянні з обсягом ВВП, саме наявності угод в сфері лібералізації торгівлі. Втім, обидва зазначених фактори мають доволі сильний позитивний вплив на обсяги товарної торгівлі. Вплив відстані на зовнішню торгівлю виявився найсуттєвішим, а оскільки коефіцієнт B_2 має від'ємне значення, то це свідчить про суттєве зниження обсягів товарообороту з торговельними партнерами при збільшенні відстані до них.

Висновки: Дослідження зовнішньоторговельних відносин України та країн Європи вказало на важливу роль останніх, як ключових та перспективних партнерів. Протягом досліджуваного періоду обсяги торгівлі з європейськими країнами зростали випереджаючими темпами, в порівнянні із зростання обсягів зовнішньої торгівлі України загалом. Виявлено, що важливе значення в розвитку торговельних відносин України та країн Європи відіграють угоди, що включають в себе, в тому числі, домовленості про лібералізацію торгівлі, однією з найважливіших таких угод стала Угода про партнерство та співробітництво. Перспективним напрямком подальших наукових розробок буде дослідження впливу лібералізації торговельних відносин на розвиток торгівлі в географічно – галузевому розрізі що дозволить виявити особливості впливу такої лібералізації на різні сфери вітчизняного виробництва.

Список використаної літератури

1. Вахненко Т. Неэквивалентность внешней торговли – фундаментальная проблема экономического развития развивающихся стран / Т. Вахненко // Экономика Украины. – 2006. – № 2. – С. 71–73.
2. Державна служба статистики України : Зовнішньоекономічна діяльність : Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/1>.
3. Закон України «Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та її державами-членами» від 10 листопада 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – С. 415.
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України // Економічне співробітництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua>
5. Угода про партнерство і співробітництво між Європейським Союзом та Україною від 16 червня 1994 р. // Представництво Європейської Комісії в Україні. – К., 1994 р.

6. Шнирков О. І. Торговельна політика Європейського Союзу : [монографія] / О. І. Шнирков. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2010. – 152 с.
7. DELLA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://della.com.ua/distance/>.
8. The World Bank Database : Indicators : GDP (current US\$) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.

References

1. Vakhnenko, T. (2006) Inequivalence of foreign trade – the fundamental problem of economic development in developing countries. *Ekonomika Ukrainy*, 2, pp. 71–73.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: Zovnishn'oeconomichna diyal'nist': Neohrafichna struktura zovnishn'oyi torhivli tovaramy [Internet]. Available from : <<http://www.ukrstat.gov.ua/1>>.
3. The Law of Ukraine «On Ratification of the Agreement on Partnership and Cooperation between Ukraine and the European Communities and their states-members» from November 10, 2004. (1994) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 46, p. 415.
4. The official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Economic Cooperation [Internet]. Available from : <<http://www.ukrexport.gov.ua>>.
5. Agreement on Partnership and Cooperation between the European Union and Ukraine from June 16, 1994 (1994) Predstavnytstvo Yevropeys'koyi Komisiyi v Ukraini. Kyiv.
6. Shnyrkov, O. I. (2010) EU trade policy. Kyiv : Vyd.-polihraf. tsentr «Kyiv. un-t», 152 p.
7. DELLA [Internet]. Available from : <<http://della.com.ua/distance/>>.
8. The World Bank Database : Indicators : GDP (current US \$) [Internet]. Available from : <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>>.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2014.

Рецензенти: Л. О. Петкова, д.е.н., професор, зав. кафедри міжнародної економіки ЧДТУ; О. В. Коломицева, д.е.н., професор, зав. кафедри економічної кібернетики і маркетингу ЧДТУ.